

PORTRETI

OB CHURCHILLOVI SMRTI

S smrtjo Winstona Churchilla si zgodovinarji niso mogli nakopati na glavo spornejše, protislovnejše in slikovitejše osebnosti. Novinarji »so opravili z njim« takrat, ko so ga položili v grob na vaškem pokopališču v Bladonu pri cerkvi svetega Martina. S tem je prenehal biti »novica dneva« in je prešel v zgodovino.

Churchillovo življenje se razpenja skoraj čez celo stoletje in v nobenem stoletju v zgodovini ni bilo toliko sprememb. Ne samo političnih in socialnih, ampak tudi tehnoloških.

V šoli v Harrowu ni bil priljubljen ne pri sošolcih ne pri učiteljih. Zanimala ga je samo zgodovina in znal je cele odstavke priljubljenih piscev na pamet. Oče, ki ni vedel, kam bi z njim po Harrowu, ga je poslal v vojaško šolo v Sandhurst, »ker ima fant rad svinčene vojake«. To je bilo nekaj za Winstona: uniforme, disciplina, nadih romantičnosti. Mladi huzar ni strpel doma. Najprej je šel kot opazovalec na Kubo, kjer se je Španija trudila obdržati otok. Potem se je znašel v Indiji, se udeležil naskoka na Omdurman v Sudanu in nato odšel kot vojni dopisnik v Južno Afriko. Z letom 1900 se začne njegova politična kariera doma, ko je bil prvič izvoljen za poslanca. Konča se 64 let pozneje, ko se kot starec z drsajočim korakom poslovi od westminstrske palače za zmeraj.

Vodil je po vrsti mornariško ministrstvo (dvakrat), ministrstvo za strelivo, vojno in letalsko ministrstvo, ministrstvo za kolonije, finančno ministrstvo in dvakrat britansko vlado. Ob vprašanju svobodne trgovine se je sprl s konservativci in se pridružil liberalcem. Toda kljub temu je zaničeval njihov mlačni nonkonformizem, ti pa so se bali njegove bojevitosti. V razrednem pogledu je bil »na drugi strani barikad«, če je mogoče v Britaniji govoriti o barikadah. Njegovo nerazumevanje delavskih zahtev, se je posebno pokazalo med velikim štrajkom. Laburisti so ga imeli za enega svojih največjih nasprotnikov.

Po materi je bil na pol Američan in njegov pogled se je vedno znova vračal na »zahodno stran«. In čeprav je zmeraj govoril o britanskem imperiju, je v resnici slabo poznal ta imperij, posebno Indijo. Gandi je bil zanj »na pol nagi fakir«.

Toda če je bil proti socialistom doma, je bil še bolj proti prvi socialistični državi, ki jo je skušal »ob rojstvu zadušiti«, kakor sam pravi. Ko je bil vojni in letalski minister, je na vso moč podpiral intervencijo v Sovjetski zvezi. Bil je proti popuščanju v Indiji in je podprl Edvarda VIII., ki je moral naposled odstopiti zaradi poroke z gospo Simpson. Zaradi takih in podobnih stališč je bil Churchill v tridesetih letih zelo nepriljubljen. Ko se je zapletel v dogajanja v Rusiji, so ga po pravici dolžili, da izziva vojno s Sovjetsko zvezo; ko je nasprotoval popuščanju v Indiji, so mu očitali, da je reakcionar; ko je branil Edvarda VIII., so govorili, da brani izgubljeno stvar.

Samoi tako je mogoče razumeti, da je glas tega človeka, ki je bil takrat že priznan in slaven novinar, publicist in pisatelj, ostal glas vpijočega v puščavi, ko je nenehno in vztrajno opozarjal na nevarnost hitlerjevske Nemčije. Imeli so ga za zaletavega človeka. Ali se ni zaletel v Dardanelah (čeprav je

danes dokazano, da bi bil potreben samo še majhen napor in Angleži bi bili vkorakali v Istanbul)? Ali se ni neumno zaletaval v mlado sovjetsko republiko? Ali ni bil proti samoupravi za Indijo?

Temu zaletavemu človeku ne gre verjeti. Toda ironija zgodovine je hotela, da je imel Churchill v pogledu Hitlerja tragično prav. André Maurois opisuje svoj obisk pri Churchillu v tridesetih letih: »In zdaj, Maurois,« mi je rezko dejal, »ne smete več pisati romanov. Ne... In ne več biografij. Ne... Vsak dan morate napisati samo članek, zmeraj enak članek... članek, v katerem boste v vseh mogočih inačicah poudarjali samo eno: francosko letalstvo, ki je bilo prvo na svetu, je zdrknilo na četrto ali peto mesto. Samo to... in nič drugega... In če boste kričali to resnico Franciji in če vas bo Francija slišala, boste opravili veliko delo.«

Odgovoril sem mu, da nisem letalski strokovnjak, da me nihče ne bo poslušal in da kljub vsemu spoštovanju, ki ga čutim do njega, ne morem poslušati njegovega nasveta. »Napak boste ravnali,« je dejal. »Nevarnost, ki nam grozi od nemške premoči v zraku, je edino, kar bi moralo zanimati Francoze in tudi Angleže... Vaša in moja dežela bosta morda zato uničeni.

»Zaradi skromnosti in nesposobnosti nisem nikoli napisal člankov, kakor me je prosil Winston Churchill,« pravi André Maurois. »In še danes se kesam, da jih nisem. V tistih dneh je bil skoraj edini, ki je jasno videl nevarnost.«

Ko bi bil Winston Churchill umrl star 65 let, to je leta 1939, bi se ga spominjali kot sporno in slikovito osebnost, ki je dostikrat zagovarjala preživelca in nazadnjaška stališča, a je bila neugnana, pogumna in nekoliko pustolovska. Spominjali bi se ga tudi kot nadpovprečnega novinarja in pisatelja. Toda v svetovni zgodovini ne bi pomenil dosti.

Leta 1940 je tista prelomnica v njegovem življenju, ko je postal predsednik britanske koalicijske vlade in prevzel oblast od Chamberlaina. Nad Britanijo in Evropo se je razbesnel vihar. In Churchill je ta vihar napovedoval skoraj deset let. Zaletavi Winston je imel prav. In priznati mu je treba, da ni izgubljal časa z očitki. Tudi ni okolišil. »Ne morem vam nuditi drugega kot kri, trud, solze in znoj.«

In prav v tej »največji uri« je britanskemu ljudstvu pomagal Churchillov govorniški dar, njegovi reki, ki so vliвали ljudem pogum in samozavest, budili v srcih rodoljubje in krepili vero v zmago. »Ne bomo omahovali ne popustili. Vztrajali bomo do konca... Branili bomo naš otok za vsakršno ceno. Bojevali se bomo na obalah. Bojevali se bomo na izkrcevališčih. Bojevali se bomo na ulicah. Bojevali se bomo v hribih. Nikoli se ne bomo vdali...«

Ne smemo pozabiti, da je ostala Britanija po Dunkerqueu popolnoma sama. Sovjetska zveza je stopila v vojno leto pozneje, 22. junija 1941, ZDA pa šele decembra 1941, ko je Japonska napadla Pearl Harbor. Hitlerjevske armade so veljale za nepremagljive. Samo tisti, ki so doživljali tiste dni in mesece, vedo, kako patetično so zvenele Churchillove besede. In vendar so pomagale. Churchillov govorniški dar, njegov pisateljski besedni zaklad, nekoliko arhaično, biblijsko obarvan, je bil tisti neizčrpni vir, iz katerega je novi ministrski predsednik in vojni voditelj jemal navdih in izrazno moč, da je koval gesla, ki niso zvenela kot gesla, ampak kot prerokbe.

Zgodovinarji bodo imeli še dosti povedati o Churchillovi politiki med vojno, o njegovih odnosih z Rooseveltom, Stalinom, de Gaullem, o Teheranu in Jalti, o njegovem stališču do osvobodilnega boja jugoslovanskih narodov, o

njegovi povojni dejavnosti, govoru v Fultonu, ki ni bil samo in izključno plod njegovega »vojnega hujškaštva«, ampak tudi posledica Stalinove politike, toda ko bodo povedali vse o njem kot državniku, politiku, diplomatu in vojaškem strategu, se bodo oglasili književni kritiki, zakaj Churchill ni bil nikakršen leposlovní amater, ampak pomemben pisec in govornik, ki je imel dosti povedati in je tudi obvladoval jezik do tolikšne mere, da je lahko vse povedal.

Njegov literarni sloves sloni predvsem na šestih zvezkih, ki nosijo skupni naslov »Druga svetovna vojna« (Približuje se vihar, Njihova največja ura, Veliko zavezništvo, Tečaj usode, Obroč se zožuje, Zmagoslavje in tragedija) in na »Zgodovini angleško govorečih narodov«. Napisal je dve pomembni biografiji o svojem očetu in o svojem predniku Marlboroughu. Njegova dela v angleščini so izšla v nakladi štirih milijonov. Prevedli so jih na številne druge jezike.

Churchill se je naučil pisati kot novinar in njegov slog se je z leti le malo spreminjal. Nekateri kritiki ga imajo za preveč retoričnega in celo bombastičnega, toda zadnji očitek velja le za malo njegovih del. Na splošno združuje njegov slog vzvišeni in slovesni zamah angleške proze osemnajstega in devetnajstega stoletja in sodobne pogovorne proze, ki so značilne churchillovski. Toda čeprav se le redko spusti do čiste retorike, nosi očiten govorniški pečat. Churchill je potrdil staro izreko, da se govornik ne rodi. Malokdo bi mu bil prisodil v mladosti, da bo velik govornik. Ne njegov glas ne njegov način podajanja nista bila prijetna. Imel je celó govorno napako. Toda z železno voljo (v začetku se je učil govore na pamet) si je pridobil samozavest in si bogatil besedni zaklad. Prisebnosti pa mu ni nikoli primanjkovalo. Kot govornik je bil izviren, duhovit, ironičen in ob velikih priložnostih veličasten.

Toda govori, čeprav so posneti na plošče in objavljeni v knjigah, so vendarle govori, njegovi dve mogočni vojni deli pa bosta ostali kot trajen spomenik. »Svetovna kriza« obravnava prvo svetovno vojno, medtem ko prvi del serije »Druga svetovna vojna«, ki nosi naslov »Približuje se vihar«, vsebuje strahovito obtožbo zgrešene britanske politike med dvema vojnama.

Poznejši kritiki ne bodo enako ocenili vseh njegovih del, toda njegovim glavnim delom bodo brez dvoma priznali tako zgodovinsko kot literarno vrednost. In prav zaradi njih se Churchill uvršča med velike angleške pisatelje in zgodovinarje. Tega ne spremeni dejstvo, da je njegova »Zgodovina angleško govorečih narodov« enostranska in pogostokrat zgodovinsko netočna ali vsaj posploševalna. Ljudje jo bero kot roman, kot književno delo.

Zdaj, ko je Churchill mrtev, začenja zgodovina o njem izrekati sodbo. Ta sodba ne bo nikoli enotna, ker je bil preveč zapletena in protislovna osebnost. Toda priznala mu bo zaslugo, da ni sklepal kompromisov z največjim sovražnikom človeštva in človečnosti — Hitlerjem. In to so mu priznali tudi pristaniški delavci v londonskih dokih, ki so z najbolj ganljivo gesto v poplavi hvalnic po njegovi smrti po svoje počastili njegov spomin. Ko se je ladjica z njegovo krsto obrnila, da bi zaplula po Temzi navzgor, so se vsi žerjavi vzdolž reke ponižali kakor bojne zastave ob smrti vojskovodje. Pristaniški delavci se niso priklonili svojemu razrednemu sovražniku, ampak človeku, ki je popeljal britansko ljudstvo k zmagi.

Božidar Pahor